

TRANSPORT TIZIMINI SAMARALI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY ASOSLARI

Fayzullayev Javlonbek Sultonovich

TDIU professori v.b. DSc

E-mail: abdurahmonamirxon@mail.ru

Annotatsiya

Mazkur maqolada transport tizimini samaradorligini belgilab beruvchi asosiy yoʻnalishlar, transport majmuasi, transport tizimi va transport infratuzilmasi tushunchalarining oʻzaro bogʻliqligi hamda transport turini tanlashda taʼsir etuvchi asosiy omillar kesimida har xil transport turlarining bahosi keltirilgan, yuklarni yetkazib berish xarajatlarini optimallashtirishning oʻziga xos xususiyatlari yoritilgan, transport tizimi samaradorligini oshirish boʻyicha vazifalar koʻrsatib berilgan.

Kalit soʻzlar: transport tizimi, temir yoʻl transporti, transport-logistika, tranzit tashuvlar, yuklarni yetkazib berish, vazifalar iyerarxiyasi, transport kompleksi, transport infratuzilmasi.

Аннотация

В данной статье рассмотрены основные направления, определяющие эффективность транспортной системы, взаимосвязь понятий транспортного комплекса, транспортной системы и транспортной инфраструктуры. Также представлены сравнительные характеристики различных видов транспорта с точки зрения факторов, влияющих на выбор транспортного средства. Освещены особенности оптимизации затрат на доставку грузов, а также обозначены задачи, направленные на повышение эффективности транспортной системы.

Ключевые слова: транспортная система, железнодорожный транспорт, транспортно-логистическая система, транзитные перевозки, доставка грузов, иерархия задач, транспортный комплекс, транспортная инфраструктура.

Abstract

This article examines the key directions that determine the efficiency of the transport system, the interrelation between the concepts of the transport complex, transport system, and transport infrastructure. It also presents comparative evaluations of different modes of transport based on key factors influencing transport choice. The specific features of optimizing cargo delivery costs are highlighted, and the main tasks for improving the efficiency of the transport system are identified.

Keywords: transport system, railway transport, transport logistics, transit shipments, cargo delivery, task hierarchy, transport complex, transport infrastructure.

KIRISH

Jahonda yuz berayotgan globallashuv hamda integratsiya jarayonlarida transport kompleksining ahamiyati tobora ortib bormoqda. Jahon banki maʼlumotlariga koʻra, jahon transport xizmatlarining YAIM tarkibidagi miqdori 4,3 trln. AQSH dollari (6,9%)ni tashkil etib, yiliga 110 mlrd. tonna yuk va 1 trln. dan ortiq yoʻlovchilar tashilmoqda, transport kompleksida band boʻlgan xodimlar soni 100 mln. kishini tashkil etmoqda[1]. Mazkur sohalarni rivojlantirish jahon transport va logistika tizimi

(The global transport and logistic system) tomonidan amalga oshiriladi. Transport tizimida yetkazib berishning zamonaviy texnologiyalaridan foydalanish moddiy zaxiralar hajmini 30% dan 60% gacha tejash, shuningdek, transport xizmatlaridan foydalanuvchi korxonalarining yetkazib berish xarajatlarini taxminan 30-35 foizga kamaytirilishiga erishish imkonini beradi.

Jahonda transport tizimi samaradorligini oshirish yuzasidan keng qamrovli ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Xususan, transport faoliyatini yanada samarali rivojlantirish masalalariga majmuaviy yondashish, transport tizimini samarali rivojlanishini ta'minlaydigan iqtisodiy yondashuvlarni shakllantirish bo'yicha olib borilayotgan tadqiqotlarda transport tarmog'ini rivojlanishining ijobiy ta'sirlari qayd etilgan, shunga qaramay, ushbu ta'sirlarning yo'nalishi va ko'lami bo'yicha kompleks fikr shakllanmagan. Shundan kelib chiqqan holda, transport tizimini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslarini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha izlanishlar olib borish lozimligini belgilaydi.

O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining muhim tarmog'ini sifatida transport kommunikatsiyalarini jadal rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu borada, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining, 2023-yil 11-sentyabr PF-158-son "“O'zbekiston — 2030” strategiyasi to'g'risida”gi Farmonida “O'zbekiston Respublikasining global transport-logistika tarmoqlariga integratsiyasini chuqurlashtirish va milliy transport tizimining salohiyatini oshirish”, “Temiryo'l, havo yo'llari transportida yo'lovchi va yuk tashish xizmatlari tariflari shakllanishida bozor tamoyillariga o'tish hamda sohaga xususiy va xorijiy operatorlarni jalb qilish” bo'yicha vazifalari belgilab olingan. Bu o'z navbatida mamlakat transport-tranzit salohiyatidan va zamonaviy yetkazib berish texnologiyalaridan samarali foydalanishni hamda transport tizimi samaradorligini oshirish yuzasidan ilmiy tadqiqotlar olib borishning maqsadga muvofiqligini ifodalaydi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Transport tizimini rivojlantirishning nazariy-uslubiy asoslari bir qator mahalliy va xorijlik olimlarining ilmiy tadqiqotlarida o'z aksini topgan. Ingliz iqtisodchisi Entoni Venablsning fikriga ko'ra transport kompleksi bu ijtimoiy ishlab chiqarishning yuklar va yo'lovchilarni tashishga bo'lgan ehtiyojini qondirishga ixtisoslashgan xalq xo'jaligi tarmoqlari yig'indisi tushuniladi [4].

D. Bauersoksning fikricha, an'anaviy usullarga nisbatan yuk tashuvlarini tashkil etishning afzalligi va iqtisodiy samaradorligi masalalarini kiritgan holda multimodal va intermodal yuk tashuvlarini tashkil etish muammolariga alohida e'tibor qaratgan. Shu bilan birga muallif, transport tarmoqlari, transport vositalari va transport kompaniyalari o'z ichiga olgan transport tizimini alohida qayd etadi [5].

Mamlakatimiz olimlaridan G'.Samadov, A.Zoxidov, A.Gulamov va M.Ravshanovlarning fikricha “transport tizimi – bu yuk va yo'lovchilarni o'z manziliga yetkazish jarayonida o'zaro aloqasi bo'lgan transport turari va infratuzilmalari majmuasi, ya'ni o'zaro bog'liq bo'lgan transport sektorlari, mehnat resurslari hamda mamlakat iqtisodiyotini samarali boshqarish maqsadida transportning barcha turlarini boshqaruv tizimi tushuniladi” [6].

METODOLOGIYA

Transport tizimini rivojlantirish muammolarini tahlil etish bilan shugʻullangan milliy va xorijlik olimlarning ilmiy izlanishlari natijalari mazkur tadqiqotning nazariy-uslubiy bazasi sifatida xizmat qildi. Maqolani tayyorlashda abstrakt va analitik mushohada, qiyosiy va omilli tahlil, indikativ, tanlanma kuzatuv, taqqoslash, iqtisodiy-statistik va boshqa usullardan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Jahon davlatlari iqtisodiyotining samarali rivojlanishida asosiy “qon aylanish” vazifasini bajaruvchi transport kompleksi alohida ahamiyat kasb etadi. Samarali transport tizimi ichki bozorda xom-ashyo va mahsulot harakatlarini optimallashtiradi, shu bilan bir qatorda tashqi savdoda mamlakatning iqtisodiy raqobatbardoshligini oshirib, jahon bozoriga integratsiya jarayonlarini tezlashtirish imkoniyatini beradi. Umuman olganda mamlakatni keng koʻlamda rivojlantirish mintaqalararo iqtisodiy munosabatlarning yuqori surʼatlarda boʻlishi keng maʼnoda transport infratuzilmasining samarali faoliyatiga ham bevosita bogʻliq.

Shuni alohida taʼkidlash lozim, transport-tranzit hamda transport-logistika salohiyatini oshirish geografik nuqtai nazardan optimal joylashmagan, shu bilan birga toʻgʻridan-toʻgʻri dengiz portlariga hatto qoʻshni davlatlar orqali chiqish imkoniyatiga ega boʻlmagan davlatlar uchun tashqi siyosatning ustuvor yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi. Ammo, bugungi kunda mazkur sohalarning samaradorligini oshirish yuzasidan xalqaro amaliyot va nazariyada turlicha yondashuvlarning mavjudligi dastlab ularni toʻgʻri talqin qilish hamda nazariy asoslarini aniqroq yoritib berish lozimligini belgilaydi. Shu oʻrinda nazariyaning lugʻaviy maʼnosiga toʻxtab oʻtish maqsadga muvofiq, nazariya qaysidir bilimlar sohasiga taalluqli boʻlgan asosiy gʻoyalar majmui hisoblanib, jamiyat va tabiatdagi barcha hodisa va jarayonlarning yuz berishi hamda shakllanishida qandaydir bogʻliqlik va qonuniylikning mavjudligi haqida tasavvur beradi.

Shundan kelib chiqqan holda, mamlakat transport tizimi haqida fikr yuritganda, dastlab “transport kompleksi”, “transport tizimi”, “transport infratuzilmasi” tushunchalarining oʻzaro bogʻliqligi hamda “tranzit” va “transport-logistika tizimi” kabi tushunchalarning mazmun mohiyatlarining oʻzaro farqlarini aniqlab olishni taqozo etadi.

Xorij olimlarining tadqiqotlarida “transport kompleksi” atamasiga turlicha taʼriflar keltirilgan boʻlib, ularning yondashuvlarida umumiy oʻxshash tomonlari uchraydi. Masalan, amerikalik mutaxassis Stiven Frederik Starr transport kompleksi kategoriyasiga quyidagicha taʼrif bergan: “Transport kompleksi — yoʻlovchilar va yuklarni tashishga boʻlgan ehtiyojni qondirish uchun iqtisodiyot tarmoqlari yigʻindisi” [7].

Rossiyalik olim N.P. Tereshina oʻzining “Transport iqtisodiyoti” oʻquv qoʻllanmasida “transport kompleksi bu oʻzaro bogʻliq transport turlarining hududiy uygʻunligi boʻlib, ular, bir-biri bilan oʻzaro hamkorlikda ijtimoiy xoʻjalik va aholining yuklar va yoʻlovchilarni tashishga boʻlgan ehtiyojini toʻliq qondiradigan sektorlar majmui” [8] degan taʼrif keltirilgan.

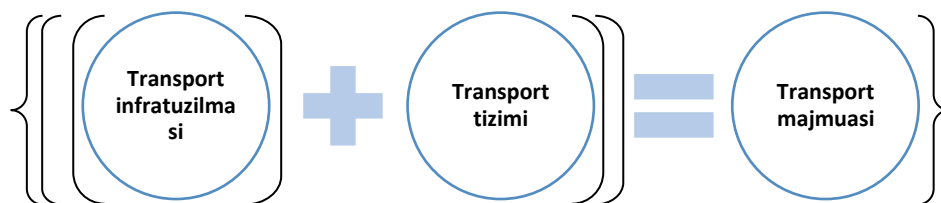
Mahalliy va xorijlik olimlarning yondashuvlariga asoslanib, fikrimizcha, mamlakat transport kompleksi — hamkorlikda harakat qiladigan, bir-birini to‘ldirib keladigan, har biridan samarali foydalanishni ta’minlagan holda bir-biriga bog‘liq tarzda taraqqiy etadigan turli transport turlari majmui tushuniladi.

Transport kompleksi obyektlari qatoriga transport, transport sanoati (transport mashinasozligi, transport qurilishi, tashish jarayonining moddiy-texnik ta’minoti), transport uchun kadrlarni tayyorlash muassasalari va tashkilotlari, loyiha hamda ilmiy-tadqiqot ishlarini o‘tkazish bo‘yicha muassasalar, ta’mirlash korxonalarini kiradi.

Transport kompleksi tarkibiga kiruvchi transport tizimi – mulkchilik shaklidan qat’iy nazar, bir biriga samarali ta’sir ko‘rsatadigan va har xil yuk ortish-tushirish, qurilish ishlarining bajarilishini, shuningdek, transport xizmatlariga bo‘lgan talabni qondirish maqsadida yuk va yo‘lovchilar harakatini ta’minlaydigan transport turlari hamda vositalari to‘plami tushuniladi. Transport tizimi minimal xarajatlar evaziga transportga bo‘lgan ehtiyojlarni maksimal darajada qondirish maqsadida transportning barcha turlarini muvofiqlashtirish, uning samarali ishlashini ta’minlaydi.

Yuqorida tizimlashtirilgan ta’riflardan aytish mumkin, transport tizimining tarkibiy qismi qatnov yo‘llari, texnik inshootlar, yuk stansiyalari, yo‘lovchi vokzallari, chipta sotish markazlari, tashishni tashkil etish kompaniyalari, logistika markazlari, omborxonalar, muhandislik tarmoqlari, kommunikatsiyalar va boshqa elementlardan tashkil topadi.

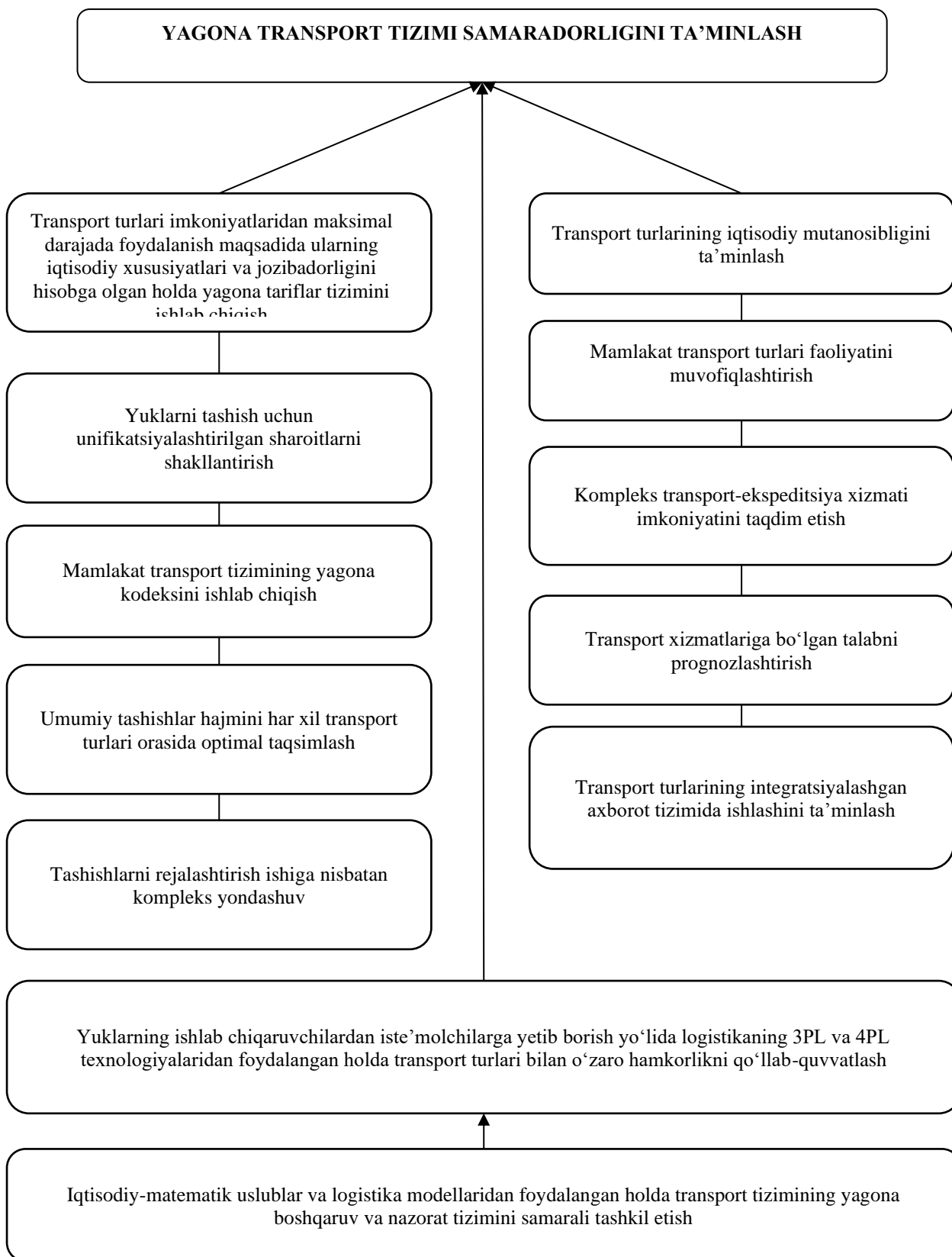
Yuqoridagi yondashuvlarga asoslanib, “transport kompleksi” “transport tizimi” tushunchasiga nisbatan kengroq tushuncha “transport tizimi” tushunchasi ba’zan “transport infratuzilmasi” kabi anglanadi, biroq ko‘pincha ana shu “transport infratuzilmasi”ni ham o‘z ichiga oladi. Fikrimizcha, mazkur atamalarning o‘zaro bog‘liqligi quyidagicha izohlanadi (1-rasm.)

1-rasm. Transport majmuasi, transport tizimi va transport infratuzilmasi tushunchalarining o‘zaro bog‘liqligi¹

Mamlakatning iqtisodiy xavfsizligi va mudofaaga qodirligini ta’minlash, mamlakat iqtisodiyotini barqarorlashtirish hamda jahon bozoriga chiqish uchun rivojlanayotgan davlatlar samarali yagona transport tizimiga ega bo‘lishini talab etadi. Iqtisodiy, tashkiliy, texnologik va siyosiy omillarni hisobga olgan holda yagona transport tizimi quyidagi asosiy yo‘nalishlarni ta’minlashi maqsadga muvofiq hisoblanadi (2-rasm).

¹ Manba: Olib borilgan tadqiqotlar asosida muallif tomonidan tuzilgan.

2-rasm. Yagona transport tizimi samaradorligini oshirishning asosiy yo'nalishlari¹

¹ Olib borilgan tadqiqotlar asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Mamlakat transport infratuzilmasining asosiy obyektlari qatoriga avtomobil yo‘llari, temir yo‘llar, suv yo‘llari, metropoliten, aeroportlar, ko‘priklar, tonnellar, estakadalar, kontakt liniyalari, vokzallar va stansiyalar, aloqa, navigatsiya va transport vositalari harakatini boshqarish tizim obyektlari, boshqa shu kabi transport majmui faoliyatini ta’minlab turadigan binolar, inshootlar, qurilmalar va uskunalar kiradi.

Transport faoliyatini tashkil etish uchun dastlab, o‘z tarkibiga temir yo‘l, havo va avtomobil transportlarini olgan yagona transport tizimlarining tavsiflarini bilib olish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Transport operatsiyalarini amalga oshirayotgan korxonaning asosiy vazifalariga bog‘liq holda yuklarni yetkazib berishda maqbul transport turlari tanlab olinadi. Bunda transport turlarining xarajatlari va boshqarish ko‘rsatkichlarini hisobga olgan holda ulardan ratsional foydalanishni belgilab beradigan texnik-iqtisodiy xususiyatlari, ularning imkoniyatlari va kamchilik jihatlari inobatga olinadi. Yuk tashish turini tanlashda yuk jo‘natuvchi ko‘plab mezonlarga tayangan holda ish ko‘rishi lozim bo‘ladi. Ushbu mezonlar besh ballik shkala bo‘yicha amalga oshiriladi. Bunda “1” – eng yuqori ball, “5” –eng quyi ball (1 –jadval).

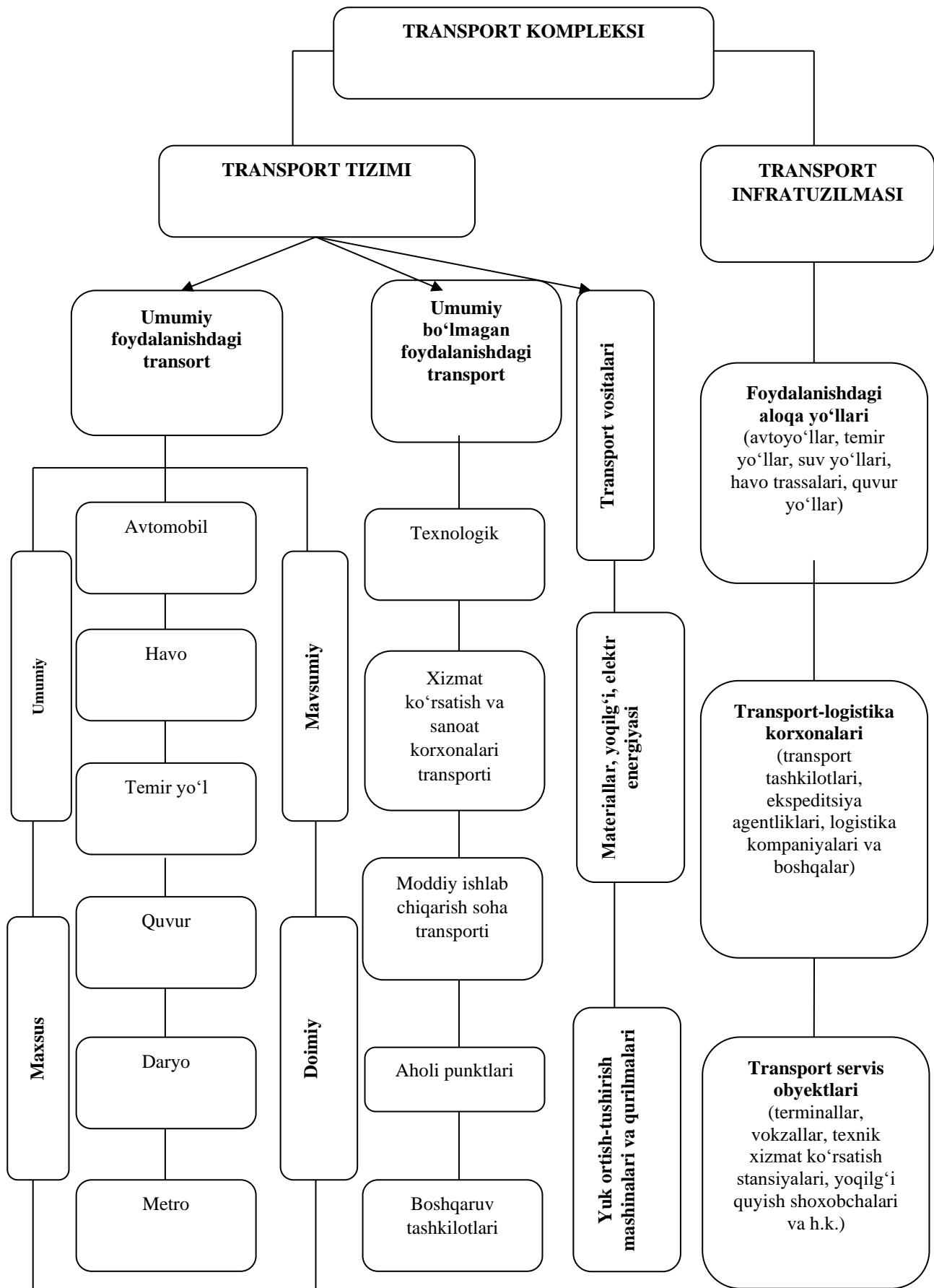
1-jadval

Transport turini tanlashda ta’sir etuvchi asosiy omillar kesimida har xil transport turlarining bahosi¹ (5 ballik shkala bo‘yicha)

Transport turlari	Tezligi (yetkazib berish vaqti)	Ishonchli-ligi (grafikka rioya qilishi)	Yuklarni tashish imkoniyati	Xizmat ko‘rsatiladigan geografik nuqtalar soni	Bir ton-km qiymati (narxi)
Temir yo‘l	3	4	2	2	3
Suv	4	5	1	4	1
Avtomobil	2	2	3	1	4
Quvur	5	1	5	5	2
Havo	1	3	4	3	5

Transport infratuzilmasidan farqli ravishda, transport tizimi umuman mamlakat iqtisodiyoti faoliyati bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘langan. Transport tizimi – qatnov yo‘llari tarmog‘ining (ya’ni transport infratuzilmasi) o‘zigina emas, balki uning texnik va boshqaruv qismi hamdir. Biroq mamlakat yagona transport majmuasini yaratishda transport infratuzilmasini rivojlantirish asosiy o‘rin tutadi. Transport tarmog‘ini rivojlantirishda quyida keltirilgan transport tizimi va infratuzilmasini o‘z ichiga oluvchi transport kompleksi tuzilmasini asos sifatida olish mumkin (3-rasm).

¹ Manba: Olib borilgan tadqiqotlar asosida muallif tomonidan tuzilgan.

3-rasm. Transport kompleksi tuzilmasi¹

Yuk tashish yoʻnalishini tanlash – bu ekspeditor ishining eng muhim va masʻul bosqichi hisoblanadi. Qulay yoʻnalish va kerakli transport turini toʻgʻri tanlash yuk tashish narxi, ishonchliligi va muddatiga nisbatan ijobiy natija beradi. Transport turlari quyidagi asosiy xususiyatlardan kelib chiqib tanlab olinadi: yuk koʻtarish imkoniyati, transport turidan foydalanish imkoniyati, tashish tannarxi va transport tavsiflari.

1. Avtomobil transporti:

Afzalliklari: yuqori darajadagi harakatchanligi, nisbatan arzonligi, muntazamiligi;

Kamchiliklari: yuqori tannarxi, zudlik bilan tushirib olish zarurligi, yukning oʻgʻirlanish ehtimoli va kam yuk koʻtarish qobiliyati.

2. Temir yoʻl transporti:

Afzalliklari: uzoq masofaga qatnashi, yuqori hajmdagi yuk sigʻimi, tashish tannarxining qimmat emasligi;

Kamchiliklari: foydalanish (erishish) qiyinligi, operativligi, tashuvchilar sonining kamligi.

3. Havo transporti:

Afzalliklari: oʻta yuqori tezlikka egaligi, uzoq masofaga uchishi, yuklarning butligi;

Kamchiliklari: qimmatligi, yetkazib berishning ob-havoga bogʻliqligi.

4. Quvur transporti:

Afzalliklari: tannarxi pastligi, yuqori oʻtkazish imkoniyati, muntazam qatnashi;

Kamchiliklari: yuk xillari (nomenklaturasi) kamligi (suyuqlik, gaz), foydalanish (erishish) qiyinligi.

Demak, qilingan tanlovning toʻgʻriligi har xil transport turlari bilan tashishga bogʻliq xarajatlar tahlili asosidagi texnik iqtisodiy hisobotlar bilan tasdiqlanishi lozim. Shuningdek, yuklarni aralash tashuvda yetkazib berish xarajatlarini optimallashtirish masalasini hal qilishda ushbu tanlov mezoni maʼlum darajada xizmat qiladi (2-jadval).

2-jadval

Yuklarni yetkazib berish xarajatlarini optimallashtirishning oʻziga xos xususiyatlari¹

Tanlov mezoni	Transporti turi				
	Temir yoʻl	Suv	Avtomobil	Quvur	Havo
Tezligi	oʻrtacha	eng past	yuqori	past	eng katta
Xarajatlar darajasi	oʻrtacha	eng past	katta	past	eng baland
Tovarning ehtimoliy assortimenti	eng katta	ancha katta	oʻrtacha	juda cheklangan	qisman cheklangan
Xizmat koʻrsatiladigan bozorlar soni	katta	cheklangan	cheklanmagan	juda cheklangan	oʻrtacha-dan baland
Yetkazib berish ishonchliligi	oʻrtacha	past	yaxshi	baland	oʻrtacha

¹ Manba: Olib borilgan tadqiqotlar asosida muallif tomonidan tuzilgan.

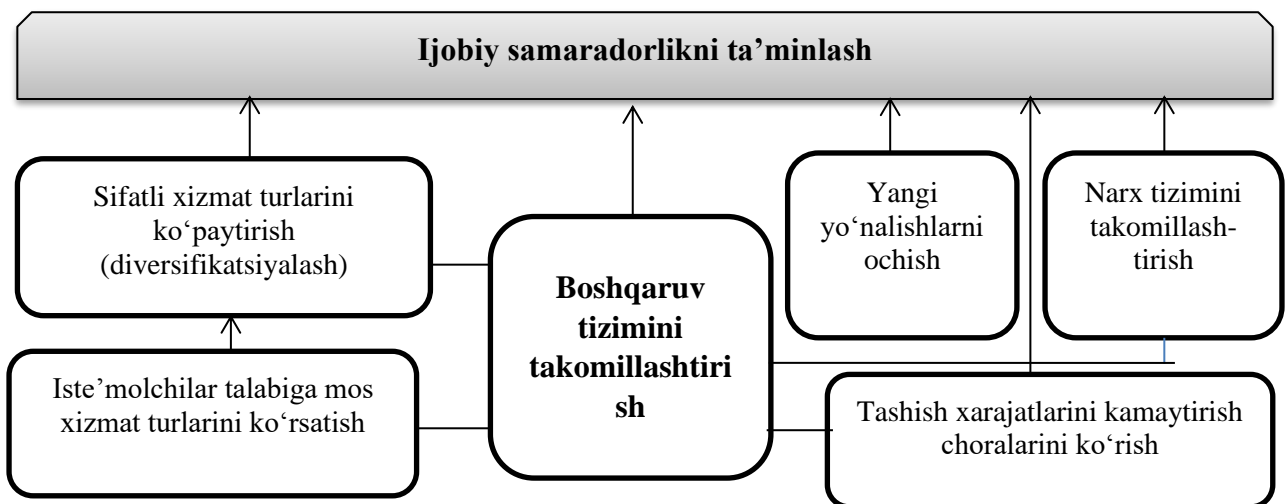
¹ Manba: Olib borilgan tadqiqotlar asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Iqtisodiyot tarmoqlarida transport alohida yagona tizim bo‘lib, uning faoliyatini samarali rivojlantirishga oid masalalarni tadqiq etar ekanmiz, bizda tarmoqda mavjud muammolar to‘g‘risida iyerarxik tasavvur shakllanadi. Ma‘lumki, iyerarxiya qonuniga muvofiq tizimdagi har bir bosqich o‘zidan pastda va yuqorida turuvchilar bilan boshqaruvchi va boshqariluvchi subyekt vazifasini bajaradi. Transport tizimi samaradorligini ta‘minlash uchun iyerarxik yondashuv eng maqbul variant ekanligini e‘tirof etgan holda, bu borada ilmiy izlanishlar olib borish, bugungi kunda dolzarblik kasb etmoqda.

Iyerarxik tizimda har bir bosqichda muayyan vazifa bajarilishi nuqtai nazaridan, unda funksional va tarkibiy differentsiatsiya bo‘lishi tabiiydir. Tizimda hajman katta miqdordagi ma‘lumotlar qabul qilinishi, qayta ishlanishi va ishlatilishi nuqtai nazaridan uning iyerarxik tuzilishga ega bo‘lishi maqsadga muvofiq. Bunda quyi bosqichlarga foydalanish uchun umumlashgan axborot taqdim etiladi. Transport tizimidagi mavjud muammolar mamlakat iqtisodiyotining o‘sishiga to‘sqinlik qiluvchi omillardan hisoblanadi. Shuning uchun ham ushbu muammolarni alohida ko‘rib chiqish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

- Iqtisodiyot sohalari kengayib, aholi soni tobora o‘sib borayotganiga mos tarzda oshib borayotgan ehtiyojlarni to‘laroq qondirish.
- Iste‘molchilar ehtiyojini qondirish maqsadida oliy sifatli xizmatlar ko‘rsatish.
- Mahsulot tannarxidagi tashish xarajatlarini minimallashtirish chora-tadbirlarini ishlab chiqish.
- Transport tizimi faoliyatining yuqori samaradorligiga erishish.

Yuqorida sanab o‘tilgan vazifalarni iyerarxik ketma-ketlikda tasvirlab quyidagi sxema ko‘rinishiga keltirish mumkin (4-rasmga qarang).

4-rasm. Transport tizimini rivojlantirish vazifalari iyerarxiyasi¹

Yuqoridagi mulohazalardan kelib chiqqan holda, transport tizimi iqtisodiy samaradorligini oshirish bo‘yicha mazkur tadqiqotda muallif tomonidan quyidagi yo‘nalishlar taklif etildi:

¹ Manba: Olib borilgan tadqiqotlar asosida muallif tomonidan tuzilgan.

- Ilmiy-texnik imkoniyatlar va ishlab chiqarish resurslaridan samarali foydalanishni yo‘lga qo‘yish.
- Zamonaviy texnologiyalar asosida transport vositalariga texnik xizmat ko‘rsatish tizimini takomillashtirish.
- Transport tizimi tomonidan ekologiya va iqtisodiyotga yetkazilayotgan zararlarni kamaytirish yoki umuman bartaraf etishga erishish.
- Zamonaviy infratuzilma uchun sarflanadigan xarajatlarning to‘xtovsiz ortib borishi va ushbu talabni qondirish maqsadida yangi tushum manbalarini izlash masalasi.
- Transport bozorida ishtirokchilar o‘rtasida hosil bo‘luvchi o‘zaro ta’sir iqtisodiy va texnologik samaradorlikning tushib ketishini keltirib chiqaradi, oqibatda tarmoq bo‘ylab temir yo‘l transportida yuklarni tashish xarajatlari ortadi.
- Iqtisodiyot sohasidagi inqirozlarga duch kelish va infratuzilma xizmatlaridan foydalanish uchun to‘lov hamda tariflarning belgilangan daraja va miqdorining kamayishi, davlatning qo‘shimcha subsidiyalar amalga oshirilishini taqozo etishi mumkin.
- Tartibga soluvchi yo‘nalish va obyektlarning ko‘payishi bilan, shu jumladan infratuzilma xizmatlaridan qonuniy foydalanish bo‘yicha, ham davlat boshqaruvi va tartib tizimini takomillashtirish.
- Iqtisodiyot va tashuvlar xavfsizligini ta’minlovchi tizim o‘rtasida texnologik va foydalanish bo‘yicha yuk tashuvchi kompaniyalar hamda infratuzilmadagi javobgarlik va vazifalarni o‘zaro taqsimlash.

Mamlakat iqtisodiyotini rivojlanishida transport tarmog‘ining ahamiyati alohida ahamiyat kasb etadi. Bu borada tadqiqot olib borgan olimlarning fikriga ko‘ra, transport sohasidagi ba’zi ko‘rsatkichlar mamlakat YAIM o‘shir sur‘atlariga bevosita bog‘liq. Jumladan, rossiyalik olim G.A.Gols[9] transport tizimining rivojlanish qonuniyatlarini o‘rganib, uning taraqqiyoti, iqtisodiyotning boshqa sohalari uchun ham rivojlanishning muhim omili ekanini dalillar bilan isbotlagan.

Transport tarmog‘ini rivojlantirishning o‘ziga xos xususiyatlarini ilmiy asosda o‘rganishda bu boradagi uzoq muddatli barqarorlik ko‘rsatkichlarini aniqlab olish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bu o‘z navbatida ushbu soha doirasidagi tadqiqotlarning asosini tashkil etadi. Ta’kidlayotganimiz – bunday tadqiqotlardan ko‘zlangan asosiy maqsad transport sohasining barqaror va o‘zgarmas ko‘rsatkichlarini aniqlab beradi.

$$\frac{Q}{D} = 5.8V^{0.7866}$$

Bunda: Q – uzoq masofalarga tashilgan yuk hajmi, t.; D – YAIMning mutlaq miqdori, valyuta birligida; V – yukni uzoq masofaga tashish tezligi, km/soat.

Shubhasiz, bu ifodada YAIM bilan yuk tashish hajmi va tashish tezligi o‘rtasidagi bog‘liqlik “to‘laqonli funksional ko‘rinishda emas”. Buni yana boshqa ma’lumotlarga asoslangan holda tadqiqotni davom ettirish lozim. Olim G.A. Gols transport tarmog‘i rivojlanishining mamlakat YAIM o‘shiriga ko‘rsatadigan bevosita ta’siri bo‘yicha aniq xulosalar bergan. Masalan, mamlakat transport tizimiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqador bo‘lgan avtomobil yo‘llaridagi tashish sur‘ati ushbu

iqtisodiyot sohasining rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan ko‘rinadiki, avtomobil yo‘llari sifati hamda infratuzilmaning zamonaviy shaklda ta‘minlanishi yuklarni tashish tezligining ortishiga xizmat qiladi va bu o‘z navbatida mamlakatning YAIM o‘shishiga olib keladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Muxtasar qilib aytganda, iqtisodiyotda yuk va boshqa moddiy oqimlar zaxiralarini samarali tashkil etish transport tizimi samaradorligini oshirish va tashkiliy-iqtisodiy muammolarni hal qilish bilan bevosita bog‘liq. Bu yerda albatta, mazkur tizim faoliyatini samarali tashkil etish lozim, deb hisoblaymiz. Transport turlari o‘rtasida kuchayib borayotgan raqobatni hisobga olgan holda transport tizimini samarali rivojlantirish bo‘yicha vazifalari ko‘rsatib berildi. Mazkur vazifalarning amalga oshirilishi rivojlanish indeksleri bo‘yicha mamlakat transport tarmog‘i reytingini dunyo miqyosida yuqori pog‘onaga ko‘tarishga xizmat qiladi. Transport tizimi samaradorligini oshirish bo‘yicha berilgan uslubiyotlar va undan kelib chiquvchi xulosa hamda tavsiyalar transport tizimini rivojlantirishning qisqa va uzoq muddatdagi strategiyalarini ishlab chiqish hamda tizimni modernizatsiya qilish, biznes hamkorlari bilan muvofiqlashuv va integratsiyalashuv jarayoni bo‘yicha ishlarni samarali olib borish, mijozlarga sifatli xizmat ko‘rsatish va logistik xizmatlar provayderlarining raqobatbardoshligini oshirish, shu bilan birgalikda transport tizimi samaradorligini oshirish imkoniyatini beradi.

Shuningdek, transport tizimi samaradorligini oshirish uchun quyidagi chora-tadbirlar amalga oshirish lozim:

- Tariflarni belgilash prinsiplarini o‘zgartirish va bosqichma-bosqich yangi tarif tizimiga o‘tish, tuzatish koeffitsiyentlari sonini kamaytirish, temir yo‘l orqali tashishni har tomondan mablag‘ bilan ta‘minlash turlarini kamaytirish;
- O‘z lokomotiv va vagonlariga ega bo‘lgan temir yo‘l transportida yuk tashishga mo‘ljallangan xususiy kompaniyalar tashkil etilishi uchun shart-sharoitlar yaratish orqali temir yo‘lda yuk tashish sohasida raqobat muhitini shakllantirish;
- Transport va logistika tizimining tezkorligi va ishonchliligini oshirish, 2030-yilgacha elektr energiyasi bilan ta‘minlangan temir yo‘llar ulushini 55 foizga yetkazish. Buning uchun har yili o‘rtacha 168 km temir yo‘lni elektr energiya bilan ta‘minlash zarur, sarmoyalar hajmi esa 5,34 mlrd. dollarni tashkil etishi kerak. 2030-yilgacha lokomotiv va vagonlarni yangilash uchun 1,2 mlrd. dollarlik sarmoya sarflash zarur:
- Konteynerlarda tashilgan yuklarning transportga sarflanadigan to‘lovlarini 10 foizga kamaytirish uchun konteynerda tashishni 25-30 foizga oshirish zarur.
- Transport tizimi samaradorligini oshirish uchun mintaqalarda multimodal transport-logistika markazlari tarmog‘ini kengaytirish.
- Yuk tashish, intermodal va multimodal yuk tashishlarning normativ hamda huquqiy bazasini, texnik va texnologik reglamentini hamda standartlarini, logistika markazlarini, transport-ekspeditorlik faoliyatini xalqaro standartlarga mos holda uyg‘unlashtirish.

- Multimodal tashishlar samarali bo'lishini ta'minlash uchun integratsiyalashgan axborot tizimini tashkil etish.

- Bojxona logistika markazlarining milliy tarmog'ini shakllantirish, ularda transport-logistika operatsiyalari kamida 3PL darajada bo'lishini ta'minlash lozim.

Shunday qilib, ko'rsatib o'tilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish natijasida transport tizimi samaradorligini oshirish, ishlab chiqarish va moddiy resurslar tejamini ta'minlash, transport xizmat ko'rsatishning jadallashuvi hamda xarajatlarining kamayishi va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlanishiga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. The World Bank: World Development Indicators. <http://data.worldbank.org/indicator>

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Харажатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947-сонли фармони. <http://www.lex.uz>.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 24 январь 2020 йил.

4. Venables, A. J. (2007). Evaluating Urban Transport Improvements: Cost–Benefit Analysis in the Presence of Agglomeration and Income Taxation. *Journal of Transport Economics and Policy*, 41:173–188 p.

5. Коврижных И.В. Анализ и оценки эффективности управления в организации / И.В. Коврижных. – Барнул: АФ СибАГС, 2016. – 86с.

6. Fayzullayev J.S. Improvement of Economic Efficiency of Development of Railway // *Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR)* ISSN: 2249 – 0892 Vol9 Issue–2, Dec -2019. http://www.ajtmr.com/papers/Vol9Issue2/Vol9Iss2_P9.pdf

7. Зоҳидов А.А. Марказий осийё транспорт тизимини самарали бошқариш механизмини такомиллаштириш. Иқт. фан. док. ... дис. Автореф., Тошкент 2018.

8. Frederick Starr S., Filat Yildiz, Martina reiser etc. The New Silk roads: Transport and trade in Greater Central Asia. Monograph Central AsiaCaucasus institute & Silk Road Studies Programm, Washington, D.C.: Johns Hopkins University-SAIS, 2007. – 514 p.

9. Экономика транспорта: Учебное пособие / Терешина Н.П., Потапова Е.В., Терёшина Н.В., Елишкин И.А. – М.: РУТ (МИИТ), 2018. – 142 с.

10. Гольц Г.А. Транспорт и макроэкономика России за три века. Материалы X международной (тринадцатой Екатеринбургской) научно-практической конференции 14-15 июня 2004 года.

11. Fayzullayev J.S. The economic-mathematical model of the organization activity of the modern transport-logistics system. // *Бюллетень науки и практики – Bulletin of Science and Pracrice научный журнал (scientific journal)*. 2018. №5 (4). С. 345-352. DOI:10.5281/zenodo.1147072. Impact Factor (5) GIF – 0.454; (21) Info Base Index – 1.4; (17) ОАИ – 0.350, (43) (UIF) – 0.1502; (4) JCR – 1.021. <http://oaji.net/articles/2017/3996-1526585902.pdf>

12. Fayzullayev J.S. Evaluation of efficiency of transport - logistics system. // XLVII International correspondence scientific and practical conference «International scientific review of the problems and prospects of modern science and education» (Boston. Usa. July 24-25, 2018). 62-65. <https://scientific-conference.com/images/PDF/2018/49/International-scientific-review-7-49-ISBN.pdf>
13. Fayzullayev J.S., Increasing the efficiency management of 3PL and 4PL logistics companies in the railway system. // «Стратегия действий Республики Узбекистан: макроэкономическая стабильность, инвестиционная активность и перспективы инновационного развития» Международная научно-практическая конференция. Тошкент. 2018. 28-29 мая. С.37-42. http://tsue.uz/wp-content/uploads/2019/05/4.-Fayzullayev_J_S_increasing-the-efficiency-management-of-3pl-and-4pl-logistics-companies-in-the-railway-system.pdf
14. Fayzullayev J. (2020). Effectiveness of modern methods in the development of the integration transport systems. Архив научных исследований, 1(3). <https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/3892>
15. Fayzullayev J.S. Effectiveness of modern methods in the development of the integration transport systems // Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR) ISSN: 2249 –0892 Vol9 Issue–2, Dec -2019 62-65. <https://saarj.com/wp-content/uploads/SAJMMR-JULY-2020-FULL-JOURNAL.pdf>
16. Fayzullayev J.S. Theoretical Aspects of the Transport Logistics System Management // Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR) ISSN: 2249 –0892 Special Issue–2, Sep -2019. http://ajtmr.com/papers/SplIss2/SplIss2_8.pdf
17. Файзуллаев Ж.С. Транспорт-логистика тизими: муаммо ва ечимлар // Proceedings of Global Technovation 2 nd International Multidisciplinary Scientific Conference Hosted from London, U.K. December 28th, 2020. <https://www.conferencepublication.com/index.php/aoc/article/view/424>
18. Fayzullayev J.S. Problems And Status Of Efficiency Of The Transport And Logistics System In The Railway Network , Archive of Conferences: Vol. 13 No. 1 (2021): GTIMSC-2021, <https://www.conferencepublication.com/index.php/aoc/article/view/573>
19. Fayzullayev, J.S. (2021) "Economic-mathematical model of evaluating the efficiency of the transport system," Economics and Innovative Technologies: Vol. 2021: No. 1, Article 1. <https://uzjournals.edu.uz/iqtisodiyot/vol2021/iss1/1>

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir: Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Ingliz tili muharriri: Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Rus tili muharriri: Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Musahhah: Karimova Shirin Zoxid qizi
Sahifalovchi va dizaynerlar: Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2025-yil, mart, 3-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournlbot](https://t.me/marketinjournlbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610

Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. ГOCT 7.56-2002 " Seriyali nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlataro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**